

Cuprins

Cărți sau țigări.....	5
Amintirile unui librar	15
Confesiunile unui cronicar de carte.....	26
Lichidarea literaturii.....	35
Țara mea, la dreapta sau la stînga.....	67
Cum mor săracii.....	80
Anii bucuriei.....	104

Lichidarea literaturii

Acum vreun an am participat la o întâlnire a PEN Club cu ocazia tricentenarului *Areopagiticei* lui Milton – o broșură, după cum unii poate că își amintesc, scrisă în apărarea libertății presei. Celebra expresie a lui Milton despre păcatul de a „ucide“ o carte a fost tipărită pe pliantele de promovare a întâlnirii, care au circulat dinainte.

Pe scenă au urcat patru vorbitori. Unul dintre ei a ținut un discurs care avea într-adevăr legătură cu libertatea presei, dar numai cu referire la India. Alții a spus, ezitant și în termeni foarte generali, că libertatea e un lucru bun. Al treilea a prezentat un atac la adresa legilor referitoare la obscenitate în literatură. Al patrulea și-a dedicat mai tot discursul unei apologii a epurărilor din Rusia. Dintre discursurile din sală, unele au revenit la chestiunea obscenității și a legilor

care se ocupă de ea, altele au fost simple elogii ale Rusiei sovietice. Libertatea morală – libertatea de a discuta deschis probleme sexuale pe hîrtia tipărită – părea să fie în general aprobată, dar libertatea politică nu a fost pomenită. Din această adunare de sute de oameni, dintre care probabil că jumătate aveau legătură directă cu domeniul scrisului, n-a fost măcar unul care să poată arăta că libertatea presei, dacă e să însemne ceva, înseamnă libertatea de a critica și de a respinge. Semnificativ e și faptul că nici unul dintre vorbitori nu a citat din broșura care părea să fie comemorată. Și n-a fost pomenită nici una din cărțile care au fost „ucise“ în această țară și în Statele Unite în timpul războiului. Pe ansamblu, întrunirea a fost o manifestare în favoarea cenzurii.¹

-
1. Trebuie spus că manifestările PEN Club, care au durat o săptămîină sau mai mult, nu au rămas întotdeauna la același nivel. Mi s-a întîmplat să prind o zi proastă. Dar o examinare a discursurilor (tipărite sub titlul *Libertatea de exprimare*) arată că în zilele noastre aproape nimeni nu mai poate să vorbească atît de convingător în favoarea

N-a fost nimic surprinzător aici. În epoca noastră, ideea de libertate intelectuală este atacată din două direcții. De o parte sînt dușmanii ei teoretici, apologeții totalitarismului, iar de cealaltă parte dușmanii ei imediați, concreți: monopolul și birocrăția. Orice scriitor sau jurnalist care vrea să-și păstreze integritatea descoperă că principalul obstacol este tendința generală a societății și nu persecuția activă. Genul de lucruri care se ridică împotriva lui sînt concentrarea presei în mîinile cîtorva oameni bogați, monopolul asupra radioului și filmelor, lipsa dorinței publicului de a cheltui bani pe cărți, ceea ce îi obligă pe aproape toți scriitorii să își cîștige o parte din existență prin muncă de scrib, intruziunea instituțiilor oficiale precum M.O.I.¹ și British Council, care îl ajută pe scriitor să rămîna în viață, dar îi și irosesc timpul și îi dictează opiniile, precum și atmosfera continuă de război din ultimii

libertății intelectuale așa cum o făcea Milton cu trei sute de ani în urmă – și asta în ciuda faptului că Milton scria într-o perioadă de război civil (n.a.).

1. Ministerul Informației.

zece ani, de ale cărei efecte distorsionante nu a reușit să scape nimeni. În epoca noastră totul conspiră ca să îl transforme pe scriitor – sau pe orice alt tip de artist – într-un funcționar de rang minor, care lucrează pe subiecte primite de sus și care nu spune niciodată ce i se pare lui a fi întregul adevăr. Dar în lupta împotriva destinului său el nu primește nici un ajutor din partea propriei tabere. Cu alte cuvinte, nu există un curent larg de opinie care să îl asigure că face bine. În trecut – sau cel puțin de-a lungul secolilor protestante – ideea revoltei și ideea de integritate intelectuală se combinau. Eretic – politic, moral, religios sau estetic – era cineva care refuza să își ultragieze propria conștiință. Perspectiva lui a fost sintetizată în cuvintele unui imn al creștinilor neoprotestanți:

Îndrăznește să fi un Daniel,
Îndrăznește să stai pe picioarele tale,
Îndrăznește să ai un scop ferm,
Îndrăznește să-l faci cunoscut.

Pentru a aduce acest imn la zi, ar trebui să înlocuim la începutul fiecărui vers „Îndrăznește“ cu „Nu îndrăzni“. Pentru

că ciudățenia epocii noastre e că revoluției împotriva ordinii existente – sau măcar cei mai mulți și mai tipici dintre ei – se revoltă în egală măsură și împotriva ideii de integritate individuală. „A îndrăzni să stai pe picioarele tale“ este o infracțiune din punct de vedere ideologic și este periculos din punct de vedere practic. Independența scriitorului și a artistului e erodată de forțe economice obscure și, în același timp, e subminată de cei care ar trebui să fie apărătorii ei. Pe mine mă preocupă aici acest al doilea proces.

Libertatea gândirii și a presei sînt de obicei atacate cu argumente care nu merită atenție. Oricine are experiența prelegerilor și dezbaterilor le știe pe de rost. Aici nu încerc să mă ocup de afirmația cunoscută, că libertatea e o iluzie, sau de afirmația că în țările totalitare există mai multă libertate decît în cele democratice, ci de afirmația – mult mai ușor de justificat și mult mai periculoasă – că nu e nevoie să-ți dorești libertatea și că onestitatea intelectuală e o formă de egoism antisocial. Deși de obicei alte aspecte ale problemei ies în prim-plan, polemica

asupra libertății de expresie și a libertății presei este în esență o controversă asupra necesității de a spune sau nu minciuni. De fapt aici este vorba de dreptul de a relata onest evenimente contemporane – sau atît de onest pe cît o îngăduie ignoranța, prejudecățile și autoamăgirea de care suferă în mod inevitabil orice observator. Cînd zic asta, aș putea da impresia că spun că „reportajul“ la cald este singura ramură a literaturii care contează, dar voi încerca să arăt mai tîrziu că la fiecare nivel literar și, probabil, în fiecare dintre arte problema aceasta apare în forme mai mult sau mai puțin alambicate. Pînă atunci este necesar să eliminăm straturile irelevante în care este înfășurată de obicei această controversă.

Dușmanii libertății intelectuale încearcă întotdeauna să își prezinte argumentația ca pe o pledoarie în favoarea disciplinei și împotriva individualismului. Problema „adevăr sau lipsa adevărului“ este ținută în fundal, cît mai departe posibil. Deși accentul poate varia, scriitorul care refuză să-și vîndă opiniile e întotdeauna categorisit drept un simplu egoist. Este acuzat, cu alte cuvinte, fie